

Paleis voor de diamantbewerker

Het interieur van 'De Burcht' – het oudste vakbondsgebouw van Nederland – is na een grote restauratie door monumentenorganisatie Vereniging Hendrick de Keyser weer in oude luister hersteld. Licht en kleur spelen volgens restauratie-architect Ann-Katrin Adolph een belangrijke rol in het interieurontwerp van architect H.P. Berlage, die de arbeiders met zijn gebouw wilde verheffen. 'Beralage noemde dit zelf zijn meest geslaagde werk.'

Tekst: Sipke van de Peppel, foto's: Arjan Bronkhorst

‘Niets is toevallig’, merkt restauratie-architect Ann-Katrin Adolph op tijdens een rondleiding door vakbondsgebouw De Burcht in de Amsterdamse Plantagebuurt. ‘Beralage heeft alles, zowel het exterieur als het interieur, vanuit één achterliggend idee ontworpen. En met een ongelooflijk oog voor detail; op sommige ontwerptekeningen, zoals voor deze trapleuning, heeft hij zelfs de stand van de gleuven in de schroefkoppen aangegeven. Tijdens de restauratiewerkzaamheden hebben we niet alleen gebruikgemaakt van oude bouwtekeningen, foto's en documenten, maar ook heel goed gekeken naar sporen in het pand zelf. Zo konden we veel historische details achterhalen.’

Bijnaam De Burcht

Het hoofdkantoor van de Algemeene Nederlandse Diamantbewerkerbond (ANDB) is gebouwd in 1899 – 1900 naar een ontwerp van Hendrik Petrus

Beralage (1856 – 1934). De ANDB, die opkwam voor de belangen van de werknemers in de Amsterdamse diamantindustrie, was op dat moment de grootste en meest invloedrijke vakbond van Nederland. De bond wist vaak als eerste maatregelen af te dwingen om de arbeidsomstandigheden van de arbeiders te verbeteren, zoals minimumlonen, een verzekering bij ziekte, invaliditeit, werkloosheid en overlijden, een betaalde vakantieweek en de 8-urige werkdag.

Vanaf de straat is goed te zien hoe De Burcht aan zijn bijnaam komt. Met zijn hoge toren, gietijzeren muurankers en kanteelachtige dakornamenten lijkt het gebouw inderdaad op een middeleeuws versterkt Italiaans stadspaleis. De massieve bakstenen gevel weerspiegelt de kracht van de arbeidersbeweging, wat nog eens wordt versterkt door de hoge trap en de zware stenen hekpalen die het voorterrein afbakenen. Een diamantvormig venster in de toren maakt duidelijk voor wie het gebouw is ontworpen.

De Burcht heeft meer dan honderd jaar dienstgedaan als vakbondsgebouw. Eerst voor de ANDB, die in 1958 opging in de Metaalbewerkersbond (ANMB), en daarna voor de Industriebond FNV. Van 1991 tot 2007 was het gebouw ook in gebruik als Vakbonds-museum. Tegenwoordig is De Burcht eigendom van Vereniging Hendrick de Keyser, die het gebouw weer in oude luister heeft hersteld en geschikt heeft gemaakt voor een nieuwe bestemming. In drie jaar tijd is De Burcht zoveel mogelijk teruggebracht naar de situatie van begin 1900; het gebouw, de indeling, maar ook de decoraties zoals die zijn ontworpen door Berlage en die vaak verwijzen naar de diamant.

Arbeiders veredelen

Na al die jaren verkeerde het gebouw in een slechte staat, vertelt Ann-Katrin Adolph. 'Als je een paar jaar geleden de hal van De Burcht inkwam, waande je je nog steeds in een Italiaans stadspaleis. Maar de andere ruimtes van het gebouw waren erg verrommeld als gevolg van verbouwingen, renovaties en aanpassingen. Het hoofddoel van onze restauratie was het terugbrengen van de eenheid van het ontwerp en het gebouw weer bruikbaar maken voor de volgende decennia.' Volgens de restauratie-architect heeft opdrachtgever en bondsvoorzitter Henri Polak (1868 – 1943) een belangrijke stem gehad in Berlages ontwerp. De ANDB behartigde onder zijn leiding niet alleen de materiële belangen van de diamantbewerkers, maar wilde zijn leden ook 'geestelijk verheffen'. Berlage moest hiervoor 'het ideale huis' scheppen. 'Een architect moesten wij toch hebben, waarom dan een te nemen die er een koekenbakkerij van gemaakt zou hebben?', schreef Polak vlak na de oplevering in 1900 in het huisblad van de bond. De leden moesten volgens hem 'opgevoed' worden. 'Bij de meesten moeten wij trachten den goede smaak te ontwikkelen, hen te verfijnen, te veredelen. Dit zal ook door het gebouw gebeuren.'

Lichtsymboliek

'Dit idee van verheffen en verlichten komt overal terug in Berlages interieurontwerp', benadrukt Ann-Katrin Adolph. 'Licht en kleur spelen hierbij een belangrijke rol. Naarmate je hoger in het gebouw komt, worden de gebruikte bouwmaterialen en verfleuren lichter.' Met name in de hal en het trappenhuis, die samen het hart van het gebouw vormen,

is deze 'lichtsymboliek' nog zeer tastbaar. Berlage creëerde hier een bijzonder effect door het licht via een glazen bovenlicht naar binnen te laten vallen tot beneden in de hal. In de hal zelf zijn geen ramen naar buiten, waardoor de bezoeker als het ware door het licht wordt meegevoerd naar de bovenste verdieping. Ann-Katrin Adolph: 'De bezoeker werd dus eigen-

'De bezoeker werd 'verlicht' terwijl hij de trap besteeg. Niet voor niets lagen de bibliotheek en de leeszaal op de bovenste verdieping'

lijk al 'verlicht' terwijl hij de trap besteeg. Niet voor niets waren de bibliotheek en leeszaal op de bovenste verdieping gelegen. Hier vond de 'verheffing van de geest' plaats door boekenstudies en lezingen over kunst, literatuur en wetenschap.' Het lichteffect wordt volgens haar op subtiële wijze versterkt door het materiaalgebruik, zoals het bijzondere metselwerk. Beneden in de hal zijn de geglazuurde bakstenen overwegend geel, met hier en daar wit-blauwe accenten. Maar op de bovenliggende verdiepingen worden de wanden lichter van kleur en zitten er steeds meer witte bakstenen tussen de gele. 'Uit kleuronderzoek is gebleken dat zelfs de houten raamkozijnen naarmate men hoger in het gebouw komt, in een lichtere tint waren geschilderd.' Bovenin het trappenhuis ontdekte de restauratie-architect onder de vele verflagen vijf grote medaillons met de woorden: 'Bewustheid', 'Offervaardigheid', 'Eenheid', 'Standvastigheid' en in het midden het door Berlage ontworpen monogram van de ANDB. 'Dit was onze meest spectaculaire vondst. Bij ieder van de vier teksten staat een handsymbool, zoals een gebalde vuist bij 'Eenheid'.'

Gestileerde diamanten

Ook in veel andere ruimtes kwamen achter voorzetwanden en verlaagde plafonds sporen van de originele door Berlage ontworpen decoraties tevoorschijn.

Bijzonder fraai zijn bijvoorbeeld de herstelde sja-bloonschilderingen op de wanden met hoekstukken in de vorm van gestileerde diamanten. Ook zijn de lambriseringen weer in de oude kleuren geschilderd en op sommige plekken gereconstrueerd. Verder zijn zoveel mogelijk de originele meubels en lampen – voor zover ze er nog waren – gerestaureerd en teruggeplaatst.

De Bondsraadzaal werd al eerder gerestaureerd in 2001. Hier kwamen de leden bijeen. De zaal is versierd met muurschilderingen van de socialistische kunstenaar Richard Roland Holst (1868 – 1938), die zowel met Berlage als met Polak bevriend was. De schilderingen laten het wezen en het doel van de vakbondsstrijd zien. Ze tonen de eigenschappen en deugden van het strijdend proletariaat: een staker die zich niet laat omkopen, een arbeidersvrouw die zich niet door armoede laat dwingen. Ook laten de schilderingen de stralende toekomst zien: een jonge man en een jonge vrouw werpen samen de fakkel van de strijd weg en betreden hand in hand een nieuwe wereld, waarin het socialisme zal zegevieren. 'Ieder uur brengt de overwinning nader', staat te lezen onder een door Berlage ontworpen klok. De teksten werden geschreven door Henriette Roland Holst.

Geschenk voor het bestuur

Een van de meest intieme ruimten is de Bestuurskamer. Hier vergaderde het bondsbestuur onder leiding van Henri Polak. Zijn – door Berlage ontworpen – voorzittershamer ligt nog op tafel, naast een gerestaureerd inktvat. Het is alsof het bondsbestuur elk moment kan binnenkomen voor een belangrijke vergadering. Ook dit vertrek is zoveel mogelijk teruggebracht in zijn oorspronkelijke staat, vertelt Ann-Katrin Adolph. 'Zo hebben we Berlages originele lampen weer teruggehangen. Die lagen gelukkig nog ergens in een hoek van de kelder. Het tafelkleed werd teruggevonden in een verhuisdoos.'

De kamerinrichting was een geschenk van de jonge ANDB-leden ter gelegenheid van de invoering van de 8-urige werkdag in 1911. De fraaie lambriseringen, lampen, meubels en het vloerkleed zijn vervaardigd door 't Binnenhuis, een firma in woninginrichting die Berlage samen met meubelmaker Jac. van den Bosch had opgericht. Aan de wanden beelden drie schilderingen van Roland Holst de nieuwe dagindeling uit: 8 uur voor werk, 8 uur voor ontwikkeling en ontspanning en 8 uur voor rust.

Sporen uit de geschiedenis

In het gebouw zijn nog vele andere sporen uit de geschiedenis van de ANDB te vinden. In de hal herinnert een reliëf van Lambertus Zijl met twee gestileerde leeuwen aan het 12,5-jarig jubileum in 1907. De enorme – 12 meter lange – lamp in het trappenhuis is een ontwerp van Jan Eisenloeffel en werd in 1919 door de leden geschonken ter gele-

'In gedachten heb ik vaak met Berlage geruzied. Maar ik weet zeker: hij was niet tegen vernieuwing'

genheid van het 25-jarig bestaan van de bond. De gebrandschilderde ramen in de grote deuren van de Bondsraadzaal zijn in 1937 ontworpen door oud-diamantbewerker Elie Smalhout en zaten vroeger in de loketten in de vestibule.

Ook de tweede serie schilderingen die Roland Holst tussen 1934 en 1937 voor de Bondsraadzaal maakte, heeft weer een plekje in het gebouw gekregen.

Roland Holst maakte deze tweede serie op eternietpanelen omdat de verf van zijn eerdere muurschilderingen ondanks meerdere reddingspogingen steeds meer begon af te bladderen. Na de restauratie in 2001 werden de schilderingen uit 1937 verwijderd en opgeslagen. Ze zijn nu weer te bezichtigen in het gebouw waarvoor ze zijn gemaakt. Alle moderne aanpassingen in het gebouw – zoals de lift en een ho-recakeuken – zijn met veel respect voor de bestaande architectuur ingepast. 'We hebben ons bij elke beslissing laten leiden door Berlages ontwerp', legt Ann-Katrin Adolph uit. 'Berlage noemde dit zelf zijn 'meest geslaagde werk' en hij is tot aan zijn dood bij De Burcht betrokken gebleven. Ik heb in gedachten vaak met hem geruzied. Soms wil je gewoon weten hoe hij iets zou hebben aangepakt. Eén ding weet ik zeker: Berlage was beslist niet tegen vernieuwing. Hij heeft zelf ook veel veranderd in het gebouw. Neem de draaideur bij de ingang. Die heeft hij laten plaatsen na zijn reis in 1911 naar de Verenigde Staten, waar hij veel van zulke deuren had gezien. Dus ik denk dat hij onze oplossingen ook wel zou hebben gewaardeerd.'

Behoud van De Burcht

Vereniging Hendrick de Keyser is opgericht in 1918 en heeft tot doel het behoud van architectonisch of historisch waardevolle gebouwen in Nederland. In 2007 kwam De Burcht in het bezit van de vereniging. Voor de vakbeweging een mogelijkheid om de nodige restauratie en verder onderhoud van het pand in goede handen te geven. Voor de vereniging een unieke kans om een belangrijk gebouw van Berlage te verwerven. De vereniging 'garandeert dat een pand dat eenmaal in haar bezit is nimmer meer teloor gaat'. De Burcht wordt nu gebruikt als conferentie- en trouwlocatie en als wetenschappelijk bureau.

Meer informatie op www.deburcht.nl en www.hendrickdekeyser.nl

Exclusief lezersarrangement: ervaar *De Burcht van Berlage*

Speciaal voor lezers van **Art Deco magazine** geeft restauratie-architect Ann-Katrin Adolph zaterdag 26 januari 2013 een **rondleiding door De Burcht**. U wordt om 15.00 uur ontvangen met koffie en iets lekkers. Na de uitgebreide rondleiding wordt deze speciale middag afgesloten met een borrel. Het programma duurt tot 18.00 uur. Deelname kost € 20,- p.p. U kunt reserveren bij Vereniging Hendrick de Keyser, mw Muller, tel. 020-521 06 30 of muller@hendrickdekeyser.nl. Het aantal plaatsen is beperkt.